

"AUDIOVIZUAL ASARLAR UCHUN MUALLIFLIK SHARTNOMALARI: KINO, SERIAL, REKLAMA ISHLARI AMALIYOTI"

Maxmudova Nozima Yusupovna

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti talabasi

Email: nozimamaxmudova55@gmail.com

Annotatsiya- Ushbu maqola audiovizual asarlar yaratish jarayonida mualliflik shartnomasining o'рни va ahamiyatini tahlil qiladi. Kino, serial va reklama ishlari uchun tuzilgan shartnomalar turli mualliflik subyektlari va ularning huquqlari asosida shakllanadi. Maqolada mualliflik huquqlarini taqsimlash, shartnoma turlari, shuningdek, asar yaratish va tijoratlashtirishda yuzaga keladigan huquqiy va iqtisodiy masalalar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, audiovizual sanoatni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan huquqiy islohotlar va takliflar yoritiladi.

Аннотация- В данной статье анализируется роль и важность авторского договора в процессе создания аудиовизуальных произведений. Контракты для кинофильмов, сериалов и рекламных работ формируются на основе различных субъектов авторских прав и их прав. В статье рассматриваются вопросы распределения авторских прав, виды договоров, а также правовые и экономические вопросы, возникающие при создании и коммерциализации произведений. Также представлены необходимые правовые реформы и предложения для развития аудиовизуальной индустрии.

Annotation- This article analyzes the role and importance of the copyright agreement in the creation of audiovisual works. The contracts for films, TV series, and advertising works are formed based on various copyright subjects and their rights. The article discusses the distribution of copyright, types of contracts, as well as legal and economic issues

arising in the creation and commercialization of works. Additionally, it presents necessary legal reforms and proposals for the development of the audiovisual industry.

Kalit soʻzlar: Mualliflik shartnomasi, Audiovizual asarlar, Kino, Serial, Reklama ishlari, Huquqiy himoya, Iqtisodiy salohiyat, Shartnoma turlari, Tijoratlashtirish, Mualliflik huquqlari

Ключевые слова: Авторский договор, Аудиовизуальные произведения, Кино, Сериалы, Рекламные работы, Юридическая защита, Экономический потенциал, Виды договоров, Коммерциализация, Авторские права

Keywords: Copyright agreement, Audiovisual works, Cinema, TV series, Advertising works, Legal protection, Economic potential, Types of contracts, Commercialization, Authors' rights

Audiovizual asarlarni yaratish jarayonida koʻplab ijodiy subyektlar ishtirok etadi. Har bir subyekt oʻzining ijodiy hissasini qoʻshadi va shu asosda asarning **mualliflik huquqlarini** taqsimlashda oʻz oʻrniga ega boʻladi. **Mualliflik subyektlari** asarni yaratishda ishtirok etgan barcha shaxslar boʻlib, ularning huquqlari va majburiyatlari mualliflik shartnomasida aniq belgilanishi kerak. Audiovizual asarlarni yaratishda ishtirok etadigan asosiy subyektlarni quyidagicha tasniflash mumkin: Ssenarist asarning hikoya va dialoglarini yozadi, mazmun asosini belgilaydi va intellektual mulk huquqining boshlangʻich egasi boʻlishi mumkin. Rejissyor asarning vizual koʻrinishini boshqaradi, sahnalarni tashkil qiladi va aktyorlar oʻyinini yoʻnaltiradi. Operator rejissyor koʻrsatmasi asosida tasvirlarni suratga oladi. Montajchi esa barcha materiallarni birlashtirib, asarni yakuniy shaklga keltiradi. Bastakor asarga mos musiqa yaratadi va asarning umumiy kayfiyatiga taʼsir qiladi. Har bir ijodkor oʻz hissasiga yarasha mualliflik huquqlariga ega boʻladi.

Hammualliflik va Asarlar Ustidan Huquqning Taqsimlanishi

Audiovizual asarlar yaratilganda huquqlar odatda hammualliflik asosida taqsimlanadi, ya'ni har bir ijodkor o'z hissasiga yarasha mualliflik huquqiga ega bo'ladi. Bu huquqlar shartnoma orqali belgilanadi va kredit, royalti, garov kabi asoslarda taqsimlanadi. Agar asar ish beruvchining topshirig'i asosida yaratilgan bo'lsa, mualliflik huquqlari odatda ish beruvchiga tegishli bo'ladi, ijodkor esa mualliflik haqi oladi. Audiovizual asarlarda mualliflik shartnomalari – buyurtma va boshqa shakllar – asosiy huquqiy vosita bo'lib, huquq va majburiyatlarni aniq belgilaydi.

Buyurtma shartnomasi quyidagi jihatlarni o'z ichiga olishi mumkin:

- **Ijodkorning majburiyatlari** — asarni yaratish, uning ijodiy o'ziga xosligini saqlab qolish.
- **Ish beruvchining majburiyatlari** — ish beruvchi asarni qabul qilish va mukofot to'lashni o'z zimmasiga oladi.
- **Mualliflik haqi** — ijodkor shartnoma asosida ma'lum miqdorda **mualliflik haqi** olish huquqiga ega.¹

Buyurtma shartnomasida asar ustidan kimda qanday huquqlar bo'lishi, uni yaratish muddati, budjeti va tarqatish shartlari aniq belgilanadi. Litsenziya shartnomasi esa asardan foydalanish huquqini boshqa shaxsga beradi, biroq mulk huquqi o'tkazilmaydi. Unda foydalanish muddati va hududi kabi muhim shartlar ko'rsatiladi. Bu turdagi shartnomalar ijodkor va tashkilotlar o'rtasidagi huquqiy munosabatlarni tartibga soladi. **Ko'rinishlar** - asardan foydalanish usullari va turli formatlar, masalan, televizion ko'rsatuvlar, kino proyeksiyalari yoki onlayn platformalarda. Litsenziya shartnomasining asosiy afzalligi - asardan foydalanish huquqini boshqa kompaniyalarga yoki shaxslarga berish orqali qo'shimcha daromad olish imkoniyatining mavjudligi.

¹ . O'zbekiston Respublikasi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni.

Audiovizual asarlarni yaratishda ko'p holatlarda **xizmat ko'rsatish** va **hamkorlik shartnomalari** tuziladi. Bu shartnomalar asosan prodyuserlar, rejissyorlar, ssenaristlar, operatorlar va boshqa ijodkorlar o'rtasida imzolanadi. Xizmat ko'rsatish shartnomalari asarni yaratishda ishtirok etgan shaxslarning **ijodiy majburiyatlari**, ularning ishtirok etish darajasi va **mualliflik huquqlarini** taqsimlashni belgilaydi. Hamkorlik shartnomalari asosan bir nechta taraflar o'rtasida tuziladi, masalan, kino studiyalari yoki ishlab chiqaruvchi kompaniyalar bilan. Bunday shartnomalar asarni yaratishda ishtirok etgan har bir tomonning huquqlari va majburiyatlarini ta'minlaydi. Shu bilan birga, **royalting taqsimlanishi** va **iqtisodiy manfaatlarni** muvofiqlashtirish uchun xizmat qiladi.

Reklama, klip yoki teleko'rsatuvlar kabi qisqa formatdagi audiovizual asarlar uchun maxsus shartnomalar mavjud. Ushbu shartnomalar, odatda, asar yaratishning o'ziga xos jihatlariga mos ravishda tuziladi. Reklama asarlari uchun shartnomalar, masalan, **brend reklamalari** yoki **maqsadli auditoriyaga** yo'naltirilgan mahsulotlarni ishlab chiqish uchun zarur.

Shartnoma shartlari va ularning huquqiy xususiyatlari

Audiovizual asarlarni yaratishda mualliflik shartnomasining tuzilishi juda muhim, chunki shartnomadagi har bir badda asar ustidan huquqlar, majburiyatlar va iqtisodiy masalalar belgilanishi kerak. **Shartnoma shartlari** quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi: shartnomada asarning nomi, mazmuni va shakli aniq belgilanishi kerak. Asar yaratishda muallifning ijodiy erkinligini hurmat qilish bilan birga, **asarning tayyorlanish muddati** ham ko'rsatiladi. Shu bilan birga, asar qachon va qanday shaklda ommaga taqdim etilishi ham belgilanishi kerak.²

Mualliflik haqi — bu asarni yaratgan ijodkorlar yoki ularning o'rniga ish beruvchi tomonidan to'lanadigan pul mablag'lari. Bu haq ikki shaklda bo'lishi mumkin:

- **Bir martalik haqi** — asar yaratishda bir martalik to'lov.

² Xalimov S. O'zbekiston Respublikasida mualliflik huquqining huquqiy asoslari

• **Royaltidan ulush** — asardan foydalanish davomida daromadning ma'lum bir foizi.³

Shartnomada mualliflik huquqlari, asarni yaratishda ishtirok etgan har bir subyektga qanday taqsimlanishi va **foydalanish** huquqi qanday berilishi aniq ko'rsatiladi. Bu holatda shartnoma asar ustidan to'liq yoki cheklangan huquqlarni berishi mumkin. Muallifning **nomi** shartnomada ko'rsatilganidek ko'rsatilishi va uning ijodiy ishi haqida ma'lumot berilishi zarur. Bundan tashqari, shartnomada maxfiylik, **qonuniy maxfiylik** va **ijodiy boshqaruv**ga oid qo'shimcha shartlar ham belgilanishi mumkin.

Shartnoma buzilganda yuzaga keladigan huquqiy oqibatlar

Mualliflik shartnomasining buzilishi audiovizual asarlarni yaratishda muhim huquqiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shartnoma buzilgan taqdirda tomonlar o'rtasidagi huquqiy munosabatlar tartibga solinadi va odatda quyidagi oqibatlar yuzaga keladi. Shartnoma buzilishi bir nechta sabablar tufayli yuzaga kelishi mumkin. Bular orasida:

• **Ijodkorning o'z majburiyatlarini bajarmasligi** — masalan, asarni belgilangan muddatda yaratmaslik yoki to'liq ijodiy hissa qo'shmaslik.

• **Ish beruvchining to'lov majburiyatlarini bajarishdan bosh tortishi** — ya'ni, mualliflik haqlarini o'z vaqtida to'lamaslik.

• **Shartnoma shartlarini buzish** — masalan, asar ustidan huquqlarning noto'g'ri taqsimlanishi yoki bir tomonning shartnoma shartlarini bajarishdan bosh tortishi.⁴

Agar shartnoma buzilgan bo'lsa, buning huquqiy oqibatlari quyidagicha bo'lishi mumkin: **mualliflik haqi to'lanishi**, agar asar yaratishda ijodkor huquqlari buzilgan bo'lsa, u o'zining haqini talab qilish huquqiga ega bo'ladi. **Asardan foydalanish**

³ O'zbekiston Respublikasi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni

⁴ Karimov S. Mualliflik huquqi va uning shartnomaviy asoslari

huquqlarining bekor qilinishi, shartnoma buzilgan holda asardan foydalanish to'xtatilishi yoki boshqa shartlarga o'zgartirishlar kiritilishi mumkin. **Shartnoma bo'yicha da'vo**, buzilgan shartnoma asosida muallif yoki ish beruvchi tomonidan da'vo kiritilishi mumkin. Bu holatda tomonlar o'rtasida sud tartibida muhokama qilish va zaruriy choralar ko'rish talab etiladi. Shartnoma buzilgan holatda, zarar ko'rgan tomon o'z manfaatlarini himoya qilish uchun zararni qoplashni talab qilish huquqiga ega. Agar asar yaratish jarayonida biror tomon o'z majburiyatlarini bajarmagan bo'lsa, bu holatda muallif yoki ish beruvchi zararni qoplashni talab qilishi mumkin. Zararni qoplash miqdori, shartnomada ko'rsatilgan muddatlar va majburiyatlarga qarab farqlanishi mumkin. Audiovizual asarlarning iqtisodiy qiymati asosan asarning **tijoratlashganligiga** bog'liq. Asar yaratish, ishlab chiqarish, tarqatish va litsenziyalash orqali daromad olish mumkin. Shartnomalar, asarni tijoratlashtirish va undan **daromad olish** uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

- **Mualliflik haqi** va **royaltining taqsimlanishi** orqali ijodkorlar va prodyuserlar o'rtasida daromatlarni bo'lishish.
- **Asarlarning onlayn platformalar va telekanallarda** tarqatilishi orqali keng auditoriyaga yetib borish va daromad olish imkoniyatlari.
- **Reklama va marketing** orqali asarning bozor qiymatini oshirish.

Xulosa va Takliflar

Audiovizual asarlar — san'at, iqtisodiyot va madaniyatni birlashtiruvchi ijodiy faoliyatning yuksak shaklidir. Ularni yaratishda mualliflik shartnomalari muhim rol o'ynaydi. Bu shartnomalar muallif huquqlari va iqtisodiy manfaatlarni muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Shartnoma buzilishi ikki tomonlama zarar keltirishi mumkin. O'zbekistonda bu soha hali to'liq rivojlanmagan bo'lsa-da, kino, serial va reklama yo'nalishlarida katta imkoniyatlar mavjud. Sohani rivojlantirish uchun samarali huquqiy asoslar yaratish va xalqaro tajribaga tayangan qonunchilikni takomillashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni. – <https://lex.uz/docs/111457>
2. Xalimov S. O'zbekiston Respublikasida mualliflik huquqining huquqiy asoslari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021.
3. Karimov S. Mualliflik huquqi va uning shartnomaviy asoslari. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar nashriyoti, 2020.